

“Siirt” İsminin Kökeni ve Anlamı

Origin and Meaning of The Name "Siirt"

Özet

Ülkemizdeki birçok yerleşim birimi ismi gibi “Siirt” isminin de kökeni ve anlamı ile ilgili bugüne kadar birçok görüş ortaya atılmış ve bu görüşler doğrultusunda farklı kökenlere dayandırılan bu ismin birbirinden çok farklı anlamlara geldiği ileri sürülmüştür. Ancak halk etimolojisi kapsamında ortaya atılan bu görüşlerin çoğu bilimsel veriler yerine bilimsel izahı mümkün olmayan birtakım benzerliklere dayandırıldığı için kabul görmemiştir.

Bu çalışmada bugüne kadar hakkında pek çok görüş ileri sürülen "Siirt" isminin etimolojik izi sürülmüştür. Bunun için öncelikle Siirt ilinin tarihi ve jeopolitik konumu, bu bölgede hüküm süren uygarlıklar, coğrafi yapısı, geçim kaynakları gibi isminin üzerinde etkili olabilecek özellikleri kısaca özetlenmiştir. Ayrıca bugüne kadar "Siirt" isminin etimolojisiyle ilgili ileri sürülen görüşler değerlendirilerek bu görüşlerin gerçeği yansıtmadığı tartışılmış, eksik ve yanlışları ortaya konmuştur. Daha sonra “Siirt” ismi fonetik ve morfolojik özellikleri bakımından incelenmiş ve bu özelliklerin Sami dillerini işaret ettiği sonucuna varılmıştır. Buradan hareketle tarihi yazılı kaynaklarda geçen bilgiler ve kendisini oluşturan harflerin niteliklerinden hareketle “Siirt” isminin “(mücbir sebeplerle) dağılmışların, savrulmuşların, ortaya saçılmışların yurdu” anlamına gelen Süryanice “ܣܝܪܬ (Si'irt)” isminden geldiği tespit edilmiştir. Böylece uzun yıllardır tartışma konusu olan “Siirt” isminin etimolojisi aydınlatılmış ve şehir isimleriyle ilgili etimoloji çalışmalarına katkıda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Etimoloji, Kelime, Köken, Anlam.

Abstract

Like many names of settlements in Turkey, many opinions were put forward about the origin and meaning of the name "Siirt" and in line with these opinions, there was a discussion on this name, which is based on different origins, has very different meanings from each other. However, most of these opinions put forward within the scope of folk etymology were not accepted because they were based on some similarities that could not be explained scientifically instead of scientific data.

In this study, the etymology of the name "Siirt", about which many opinions have been put forward so far, was traced. Firstly, the historical and geopolitical location of Siirt province, the civilizations ruled in this region, its geographical structure, livelihoods, and other features that may have an impact on its name were briefly summarised. In addition, the opinions put forward about the etymology of the name "Siirt" were evaluated and there was a discussion on whether these opinions reflect the truth, and then their deficiencies and mistakes were revealed. Besides, the name "Siirt" was examined in terms of its phonetic and morphological features, and it was concluded that these features indicate Semitic languages. From this point of view, it was determined that the name "Siirt" comes from the Syriac name "ܣܝܪܬ (Si'irt)", which means "the home of the scattered (for force majeure)", based on the information in the historical written sources and the letter equivalences that make up it. Thus, the etymology of the name "Siirt", which has been the subject of debate for many years, was clarified and the study is expected to contribute to the etymology studies on city names.

Keywords: Siirt, Etymology, Word, Origin, meaning.

GİRİŞ

Dilde kullanılan her kelimenin kökeni, gelişim ve değişim süreci, yazılı kaynaklarla takip edilemediği için kökeni, değişim ve gelişim süreci bilinmeyen kelimeler dil kullanıcısı için her zaman merak celp etmiş ve çözülmesi gereken bir muamma olarak görülmüştür. Dil kullanıcıları, dillerinde kullanılan bu tür kelimelerin kökenini, oluşum ve gelişim sürecini merak ederek bunları araştırma gereği duymuşlardır. Bu merak derinleştikçe yazılı kaynaklar yardımıyla dilde kökeni bilinmeyen birtakım kelimelerin kökenlerine inilmiş, bu kelimelerin oluşum, değişim ve gelişim süreci hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Bazı kelimelerin ise kökenlerine yazılı kaynaklarda ulaşılamamış ve bu kelimelerin oluştukları seslere bazı anlamlar yüklemek ya da kelimeleri sesçe benzeştikleri başka kelimelerle açıklamak gayreti, dil kullanıcılarını yanlış kökenlere götürmüştür. Başta meraklılarca sürdürülen bu tür girişimler, bilimin gelişmesiyle aydın kesimin dolayısıyla dil bilginlerinin de ilgisini çekerek toplumun ilgi alanına girmiş ve etimoloji biliminin doğuşuna sebep olmuştur.

Şahap Bulak¹

How to Cite This Article

Bulak, Ş. (2024). “Siirt” İsminin Kökeni ve Anlamı”, Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 10(3):363-372. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11391178>

Arrival: 28 February 2024

Published: 29 May 2024

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Prof. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyatı Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Siirt, Türkiye.

Kelimelerin kökeni araştırılırken aynı zamanda bu kelimelerin bugüne kadar geçirdiği değişim, dönüşüm ve gelişim sürecinin de dil mantığı içerisinde dilin kurallarına göre izah edilmesi gerekir. Bu sebeple etimolojide yazılı kaynakların varlığı büyük önem taşır. Ancak her kelimenin etimolojisi için gerekli yazılı kaynakların olmadığı da bir gerçektir. Bu gerçek dikkate alınırca etimoloji çalışmalarının önündeki en büyük engelin yazılı kaynakların yokluğu veya yetersizliği olduğu söylenebilir. Bu engel de kolayca ortadan kaldırılamayacağına göre bilgi kııntısı bile olsa etimolojide yol gösterici bütün ipuçlarının değerlendirilmesi gerekir.

Yazılı kaynakların yetersizliği söz konusu olduğunda kelimelerin kökenleri ile tarihi değişim ve gelişim süreçlerinin tam olarak ortaya çıkarılması çok zor olabilir ancak imkânsız değildir. Zira başta folklor unsurları olmak üzere toplumun yaşam tarzını yansıtan her türlü sözlü edebiyat ürünü, şahıs ve yer adları, örf ve adetler ile ağızlarda yaşayan dil yadigârları gibi kaynaklardan hareketle etimolojisi yapılamamış birçok kelimenin kökeni, tarihi gelişim süreci ve anlamı aydınlatılabilir. Bu durumda kelimelerin kaynağını belirleme çok uzun zaman alabildiğinden çoğu kelimenin etimolojik serüveninin tespiti, bir çalışma yerine ancak bir dizi çalışmayla açıklığa kavuşturulabilir. Onun için her etimoloji çalışmasından kesin sonuç beklenmemeli, her bir çalışmayla elde edilen bilgiler birleştirilerek birikim oluşturulmalı ve bu birikimden hareketle geç de olsa söz konusu kelimenin kökeni ve tarihi gelişim sürecine ulaşılmalıdır (Bulak 2016:54).

Bugüne kadar Türkçe ve Türkçede kullanılan kelimelerle ilgili yapılan etimolojik çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların daha çok kişi, yer ve kavim adları üzerinde yoğunlaştığı görülür. Adbilimi alanına da giren söz konusu etimolojik çalışmalar, bilimsel usul ve esaslara göre yapılması gerekirken çoğu zaman bu usul ve esaslar yerine bilimsel olmayan geleneksel yöntemlerle, siyasi ve ideolojik amaçlarla kendini veya mensup olduğu kitleyi yüceltmek için yapılmaktadır. Bu sebeple söz konusu çalışmalarda bilimsellikten uzaklaşılarak kelimelerin kökenleri öznel bilgilerle açıklanmaya çalışılmakta; özellikle şehir isimleri, -ilgisi olsun veya olmasın- mümkün olduğunca çok eski kelimelere dayandırılmakta, bunun için fonetik benzerlik, yakınlık ve hatta çağrışım bile yeterli görülmektedir. Hal böyle olunca söz konusu çalışmalar, dile yarar sağlamak yerine bilgi kirliliğine sebep olarak söz konusu kelimelerin kökenlerinin aydınlatılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Değişik sebepleri olmakla birlikte bu durumun en önemli sebebi, kişi, yer ve kavim adlarının gerçek kökenleri yerine birtakım hamasi duygular ya da siyasi ve ideolojik amaçlarla gerçekdışı, kurmaca ve kulaktan dolma bilgilerle uyduruk kökenlere bağlanmaya çalışılmasıdır. Özellikle yer ve kavim isimlerinin etimolojik açıklamalarında görülen bu durum, mülkî idareler, belediyeler veya kültür müdürlükleri tarafından hazırlanan yerleşim birimleri tanıtım broşür veya kitapçıklarıyla yaygınlaştırılarak sıradan hale getirilmektedir. Genellikle hamasi açıklamalarla süslenen bilimsellikten uzak temenni veya varsayımlara dayanan bu tür etimolojik açıklamalar özellikle kişi, yer ve kavim adlarıyla ilgili büyük bir bilgi kirliliği oluşturmakta, gerçeğe ulaşma imkânını iyice zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmada bugüne kadar hakkında pek çok görüş ileri sürülen "Siirt" isminin etimolojik izi sürülmüştür. Bunun için öncelikle Siirt ilinin tarihi ve jeopolitik konumu, bu bölgede hüküm süren uygarlıklar, coğrafi yapısı, geçim kaynakları gibi isminin üzerinde etkili olabilecek özellikleri kısaca özetlenmiştir. Ayrıca bugüne kadar "Siirt" isminin etimolojisiyle ilgili ileri sürülen görüşler değerlendirilerek bu görüşlerin gerçeği yansıtip yansıtmadığı tartışılmış, eksik ve yanlışları ortaya konmuştur. Daha sonra "Siirt" ismi fonetik ve morfolojik özellikleri bakımından incelenmiş ve bu özelliklerin Sami dillerini işaret ettiği sonucuna varılmıştır. Buradan hareketle tarihî yazılı kaynaklarda geçen bilgiler ve kendisini oluşturan harflerin niteliklerinden hareketle "Siirt" isminin "(*mücbir sebeplerle*) dağılmışların, savrulmuşların, ortaya saçılmışların yurdu" anlamına gelen Süryanice "ܣܝܪܬ (Si'irt)" isminden geldiği tespit edilmiştir. Böylece uzun yıllardır tartışma konusu olan "Siirt" isminin etimolojisi aydınlatılmış ve şehir isimleriyle ilgili etimoloji çalışmalarına katkıda bulunulmuştur.

SİİRT

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Siirt, Elcezire'yi Anadolu'ya bağlayan coğrafi konumundan dolayı çok erken dönemlerde yerleşim yeri olmuştur. Şehrin MÖ 2000'li yıllarda Sami kökenli kavimlerce kurulduğu konusunda yaygın bir kabul olsa da şehrin ilk olarak ne zaman ve nasıl kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Bilinen dönemde Alziler, Huriler, Hititler, Urartular, Asurlular, Medler, Persler gibi çeşitli medeniyetlerin hâkimiyet kurduğu Siirt yöresinde tarih öncesi dönemlere ait kalıntılar bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca şehrin kurulduğu bölge üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalar, bölgedeki yaşam izlerinin Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağına kadar gittiğini göstermektedir. Bu kalıntılarda Helenistik dönemin izlerini de bulmak mümkündür (Demir 2016:11). Zamanla Romalılar, Sasaniler ve Bizanslılar gibi yakın dönemin büyük devletlerinin hâkimiyetine giren yöreye egemen olan her devlet şehre kendi dini inanç ve kültürel özelliklerini taşımış, böylece oluşan kültürel mozaik, bölgenin zengin bir kültürel birikime sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca tarihî "Kral Yolu" üzerinde kurulduğundan birçok medeniyetin geçiş güzergâhında yer alan Siirt, Güneydoğu Toroslarının eteğinde yer aldığından güneyinde tarım kültürü, kuzeyinde yüksek yayla kültürü oluşmuş ve bu kültürlerin hâkim olduğu bir medeniyet merkezi olmuştur.

Ortaçağ dönemine ait birçok kültür varlığına sahip olan Siirt'te başta cami, külliye ve türbe olmak üzere birçok tarihi eser bulunmaktadır. Şehrin kadim bir yerleşim yeri olduğunu gösteren söz konusu kültür varlıkları, Siirt il merkezindeki Ulu Cami, Şeyh Neccar Türbesi, Baykan'ın Ziyaret beldesinde bulunan Veysel Karani Külliyesi, Tillo ilçesindeki İsmail Fakirullah, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Sultan Memduh ve Hassa Hatun türbeleri ile şehir merkezinin muhtelif yerlerinde bulunan türbelerden oluşmaktadır. Kitabesi bulunmadığı için ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmeyen Siirt Ulu Cami; planı, yapı malzemesi, mimari dokusu, çinileri ve ahşap minberi gibi özelliklerinden hareketle 12. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Mimari dokusu itibarıyla XIX. yüzyıla ait olmasına rağmen, içindeki Selçuklu dönemine ait mezar taşlarında yer alan H.570/M.1175, H.614/M.1217, H.671/M.1272 gibi tarihler ve sanatkarının İmadeddin b. Ali olduğu bilgisi, Şeyh Neccar Türbesinin Selçuklu dönemine ait olduğu fikrini güçlendirmektedir (Geniş bilgi için bakınız. Tüfekçioğlu-Boran 2007:542-581). Ayrıca Tillo ilçesinde bulunan Sultan Memduh ve İsmail Fakirullah Türbeleri ile meşhur ışık hadisesinin başlangıç noktası olan Kal'atü'l-Üstad bölgesindeki duvar ve kale kalıntısı hem dinî tasavvufi hem de mimarî bakımdan önemlidir. Siirt mimarisinde önemli yeri olan unsurlardan biri de "cas"tır. Tarihî Siirt evlerinin ana yapı malzemesini oluşturan cas, şehir etrafında çokça bulunan jips(alçı) taşlarının yakılıp ögütülmesinden elde edilmiş ve yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Bembeyaz rengi, klimatolojik niteliği ve sağlamlığından dolayı çokça tercih edilen bu yapı malzemesi ile yapılan evlerden dolayı Siirt şehri zaman zaman beyaz kent olarak nitelendirilmiştir (Demir 2016:106).

Güneydoğu Toroslarının güney eteklerinde yer alan Siirt, ilçeleri olan Batman ve Şırnak'ın il olduğu 1990 yılına kadar Türkiye'nin en geniş yüz ölçümüne sahip illerinden biriydi. Yeryüzü şekilleri daha çok yüksek dağlar ile platolardan oluşan Siirt'in kuzeyi ve doğusunu sarp yüksek dağlar kaplamaktadır. Güneydoğu Toroslar olarak anılan bu dağ silsilesi, doğudan güneydoğuya doğru genişçe bir kavis çizerek Hakkâri dağlarıyla birleşir. Yükseltisi hızla azalarak Güneydoğu düzlüklerine doğru sokulan bu dağ silsilesi, Dicle nehrine dökülen Botan çayı, Bitlis çayı ve Kezer çayı gibi küçük akarsuların açtığı parçalanmış, nispeten ılıman iklime sahip vadiler ile daha yüksek rakımlarda yer alan ve yayla olarak kullanılan geniş otlaklardan oluşan platolarla bölünmüştür² Söz konusu coğrafi yapı, hayvancılık özellikle de küçükbaş hayvancılık için çok uygun alanlar oluşturmaktadır.

Kuzeydoğu, doğu ve güneyden yüksek tepelerle çevrili olan Siirt şehir merkezi, güneybatı ve batıya doğru hafif meyille alçalan bir yamaçtan oluşan zemin üzerinde kurulmuştur. Bu özelliği ile hilal (amfiteatr) şeklindeki zemin üzerine kurulan şehirlerin tipik bir örneğini oluşturan Siirt, Elcezire düzlüklerini Doğu Anadolu'ya dolayısıyla ile Doğu Karadeniz'e ve Azerbaycan'a bağlayan yollar üzerinde bulunmasıyla önemli bir jeopolitik konuma sahiptir (Tuncel 2007:27). Ancak ulaşım ağının yeteri derecede gelişmemesi, jeopolitik konumundan kaynaklanan bu avantajını tam anlamıyla kullanmasını engel olmuştur. Karayolu ve demiryolu ulaşımında 'son nokta' olması, ilin ekonomik ve sosyal yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Arap Yarımadasının devamı niteliğinde olan Siirt yöresine yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçen karasal iklim hâkimdir. Yaz mevsiminde Arap yarımadasının güneyindeki Basra termik alçak basınç merkezinin etkisi altında kalan yörede yazlar aşırı sıcak ve kurak geçer (Alkan 2018:33).

Dağlık araziye sahip olan ve sanayisi yeterince gelişmeyen Siirt'te halkın başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Susuz tarım sahalarında genellikle hububat ve yem bitkileri yetiştirilirken sulanabilen alanlarda baklagil, sebze ve meyvecilik faaliyetleri ön plandadır. Şehrin en önemli tarım ürünü fıstıktır. 1990'larda hızlı bir gelişim gösteren fıstık üretimi, zamanla gelişerek günümüzde şehrin en önemli ekonomik kaynaklarından biri haline gelmiştir. Fıstık dışında ceviz, nar, üzüm, zerdali ve badem yetiştiriciliği de şehrin ekonomisine önemli katkılar sağlar. Şehrin tarım faaliyetlerinden sonraki en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Coğrafi koşulları ile bozkır bitki örtüsünden dolayı yörede açık mera hayvancılığı şeklinde küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Genellikle sığır, koyun, kıl keçisi ve tiftik keçisi beslenen şehirde arıcılık da yaygın olarak yapılır. Ünü yurt dışına kadar ulaşan Pervari balı ile tiftik keçisinin yününden dokunan ünlü Siirt battaniye ve seccadelerinin yanı sıra fıstık atıkları ve menengiç ağacının meyvesinden üretilen bittım sabunu da günümüzde önemli bir geçim kaynağı haline gelmiştir.

Önemli doğal kaynaklara sahip olan Siirt'te çeşitli sahalarda yer alan kuyulardan petrol çıkarılmaktadır. Ayrıca şehirde bakır, krom, alçıtaşı, kil, jips ve çimento yatakları bulunmaktadır. Türkiye'nin yıllık bakır ihtiyacının % 20'sini üretebilen önemli bakır sahalarından biri olan Şirvan Madenköy işletmesinden özel bir firma tarafından çıkarılan bakır, yurt dışına ihraç edilmektedir. Tuz madenleri bakımından da zengin olan şehirde Çay, Şirvan, Melefan, Sadak, Serkol, Sulha, Ziriki tuzlarından elde edilen tuz ile şehrin ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Küçük atölyeler dışında ihtiyacı karşılayacak düzey ve büyüklükte sanayi kuruluşları bulunmayan Siirt, sanayi bakımından pek gelişmemiştir.

Karayolu, demiryolu ve havayoluyla ulaşım sağlanabilen Siirt'te ulaşım yeterince gelişmemiştir. Son yıllarda yapılan bölünmüş yollarla önemli bir gelişim gösteren karayolu ulaşımında şehrin en önemli güzergâhı, Batman

² <https://siirt.tarimorman.gov.tr/menu/Cografı-Yapısı> E.T:09.05.2023.

üzerinden Diyarbakır'la dolayısıyla Batı illeriyle olan bağlantısıdır. Bu güzergâh dışında Bitlis yoluyla ülkemizin doğusu ve kuzeydoğusuyla, Şırnak yolu ile de Habur sınır kapısına ulaşım sağlanmaktadır. Karayolu ulaşımı kadar gelişmiş olmasa da şehre demiryolu ve havayolu ulaşımı da mevcuttur. Şehir merkezine ulaşmadığı için şehrin ekonomisine katkısı sınırlı kalan demiryolu ulaşımında Türkiye'nin en eski hatlarından biri olan Kurtalan Ekspresi önemli yer tutar. 1994 yılında yapılan havaalanı ile hava ulaşımı imkânına da kavuşan Siirt'ten Ankara ve İstanbul'a uçak seferleri mevcuttur.

Sanayisi kentin ihtiyacına cevap verecek düzeyde gelişmeyen Siirt'te turizm de yerli turistlere hitap eden inanç turizmiyle sınırlı kalmıştır. Başta Baykan'da bulunan Veysel Karani Külliyesi ve Tillo'da bulunan dinî mekânlar olmak üzere şehirde bolca bulunan ziyaret yerleri, yerli turizmi canlandırmış, inanç turizminin şehrin ekonomisine katkıda bulunacak düzeye çıkmasını sağlamıştır. Botan Vadisi Milli Parkı ve Delikli Taş(Rasıl Hacı) gibi doğal güzellikler de yerli turizmin gelişmesine katkı sağlar. 2019'da Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından 'Milli Park' ilan edilen Botan Vadisi Milli Parkı'nda, yamaç paraşütü ve rafting gibi amatör sporlar yapılmaktadır. Kurak bir iklim hüküm sürmesine rağmen zengin su kaynaklarına sahip olan Siirt'te Çetin Barajı, Alkumru Barajı, Şirvan Barajı, Kirazlık Barajı gibi birçok baraj bulunmakta, bu barajlarda üretilen elektrik enerjisi ülke ekonomisine önemli katkılar sağlanmaktadır.

Çok eski zamanlardan beri çok kültürlü ve çok dilli bir şehir olan Siirt, 100 yıl öncesine kadar aynı zamanda çok dinli bir şehir idi. 1900'lü yılların başına kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer alan birçok ilde olduğu gibi Siirt'te de Ermeni, Süryani ve Êzidilerin yaşadığı bilinmektedir. 20. yüzyılın başlarında bölgede yaşanan bazı gelişmeler gayrimüslimlerin göç etmesine sebep olmuş, şehir sadece Müslümanların yaşadığı bir kent haline gelmiştir. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kentteki çok dinli yapı ortadan kalkmış, Kürtçe, Arapça ve Türkçeden oluşan çok dilli yapı varlığını korumuştur. 1980'li yıllardan itibaren hız kazanan göçten dolayı sürekli dışarıya göç veren şehirden başta İstanbul, Yalova, Adana, Mersin, Gaziantep ve Diyarbakır gibi şehirler olmak üzere batı illerine göç devam etmektedir. Değişik sebepleri olmakla birlikte söz konusu göç dalgasının en önemli sebebi işsizliktir. Şehirde sanayinin gelişmemesi, ekonomik sebeplerle yaşanan göçün devam etmesine yol açmaktadır. 2021 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehrin nüfusu 331.980'dir. Bu nüfus, 168.881 erkek ve 163.099 kadından oluşmaktadır³.

Yeterli sayıda ilk ve orta dereceli eğitim kurumu bulunan şehirde özel eğitim kurumları yeterince gelişmemiştir. 2007 yılında açılan üniversite ile eğitim alanında önemli mesafe kat eden Siirt'te dinî eğitim esaslı medrese eğitimi de verilmektedir. Başta kent merkezi ve Tillo olmak üzere şehrin muhtelif yerlerinde bulunan medreselerde Osmanlı eğitim sisteminin devamı niteliğinde olan bir eğitim sistemiyle din adamı yetiştirilmektedir. Burada yetişen din adamları ülkemizin çeşitli yerlerinde din hizmetinde bulunmaktadır.

“Siirt” İsminin Kökeni ve Anlamı Hakkında İleri Sürülen Görüşler

Yerleşim yeri olarak geçmişte çok eskilere dayanan Siirt, tarihin farklı dönemlerinde çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Ev sahipliği yaptığı uygarlıklar, doğal olarak bu şehri kendi dillerinde adlandırmıştır. Böylece aynı yerleşim birimi için birden çok adlandırma yapılmış, bu isimler bir dönem kullanıldıktan sonra yerini yeni isimlere bırakmıştır. Ancak yerini yeni isimlere bırakan isimler tamamen unutulmamış, başta halk hafızası ve yazılı kaynaklar olmak üzere varlığını çeşitli şekillerde günümüze kadar sürdürmüştür. Hal böyle olunca “Siirt” ismi, köken olarak çeşitli isimlere bağlanmış ve bu ismin kökeni için birbirinden çok farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bugüne kadar “Siirt” isminin Asurca, Arapça, Süryanice, Keldanice, Ermenice, Farsça, Türkçe ve diğer bazı Sami dillerinden geldiğine dair çeşitli görüşler öne sürülmesine rağmen bu ismin kökeni ve anlamı ile ilgili kesin bir sonuca varılamamıştır. Günümüzde birçok yerleşim birimi ismi için söz konusu olan bu durum, yerleşim birimi isimlerinin kökenlerine ulaşmayı çok zorlaştırmış hatta bazılarının kökenine ulaşmayı neredeyse imkânsız hale getirmiştir.

Siirt üzerine araştırmalar yapan bazı araştırmacılar “Siirt” isminin Sami dillerinden Asurcadan geldiğini savunur. Siirt yöresinde yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen bilgiler ışığında, M.Ö. 3000 ve 1000 yılları arasında Siirt yöresinde Sami dillerinden olan Akadca ve bu dilin lehçesi olan Asurcanın konuşulduğu tespit edilmiştir. Asurlular döneminden kalma önemli yazılı kaynaklar olan Asur tabletlerinde yer alan bilgilere göre bugün “Siirt” olarak anılan yerleşim birimi Asur İmparatorluğu döneminde “Seriri” olarak adlandırılmıştır (Seçkin 2005:12-13). Bu bilgiye dayanarak Siirt şehrinin M.Ö. 2000 yıllarında Asurlular tarafından kurulduğu, adının Asurca kökenli olduğu söylenir. Bu durum, Siirt'in Asurlular döneminde nasıl adlandırıldığını gösterebilir. Ancak bu bilgiye dayanarak bugünkü “Siirt” isminin Asurca “Seriri” isminden geldiği söylenemez. Zira “Siirt” isminin Asurca kökenli olduğunu ispatlayacak kesin kanıt olmadan sadece şehrin Asurlular tarafından kurulduğu -ki bu bilgi de henüz bilimsel olarak ispatlanmamıştır.- bilgisine dayanarak “Siirt” isminin Asurca olduğunu ileri sürmek bilimsel temelden yoksundur.

³ <https://www.nufusu.com/il/siirt-nufusu> E.T. 17.05.2023.

Siirt ile ilgili araştırmaların yer aldığı bazı kaynaklarda “Siirt” isminin Samilerin bir kolu olan Keldani dilinde “kent, Şehir” anlamına gelen “Keert (Ka’art)” kelimesinden geldiği ileri sürülür (Demir 2016:9). Ancak söz konusu kaynaklarda bu görüŐü ispatlayacak ya da destekleyecek herhangi bir bilimsel delil sunulmamaktadır. Kaynağını halk etimolojisinin benzetim yönteminden alan söz konusu görüŐü, bu haliyle ispata muhtaçtır. Zira çok zayıf bir fonetik benzerlikten başka hiçbir yakınlığı bulunmayan bu iki ismin aynı kökenden geldiğine dair fonetik, morfolojik ve semantik bir yakınlık bulunmamaktadır. Bu durumda “Keert” isminin Siirt Şehrinin tarihî süreçteki değişik adlandırmalarından biri olduğu söylenebilir ancak “Siirt” isminin “Keert” kelimesinden geldiğini söylemek bilimsel olarak mümkün değildir. Bu iddiayla ilintili gibi görünen başka bir iddiaya göre ise, “Siirt” ismi, “Tigranokerta” isminden gelmektedir. Söz konusu iddiaya göre Siirt’in en eski ismi “Tigranokerta”dır. Bölgede bir dönem etkili olan Büyük İskender fethettiği bölgelerde kendi adıyla Şehirler kurmuŐtur. İskender’in yanı sıra generalleri de bu geleneğe uymuŐ, ondan sonra ele geçirdiği bölgelerde kendi adlarıyla birtakım Şehirler kurunca bu durum gelenek haline gelmiştir. Bu gelenekle adlandırılan Őehirlerden biri olan Siirt Şehri de Armenia Hükümdarı II.Tigran (MÖ. 95-56) tarafından kurulmuŐ ve “Tigran’ın Şehri” anlamına gelen “Tigranokerta” olarak adlandırılmıştır (Tuncel 2013:173-175). Söz konusu iddiaya göre bu isim daha sonra kısaltılarak “Şehir, kent” anlamına gelen “gerd” Şeklinde anılmış, bu kelime de zamanla değişerek “Siirt” Şeklini almıştır. Ancak aralarında herhangi bir bağ olmayan bu iki ismin aynı kökenden geldiğine dair fonetik, morfolojik ve semantik bir delil ya da belge yoktur. Dolayısıyla “Tigranogerta” isminin Siirt Şehrinin değişik adlandırmalarından biri olduğu söylenebilir ancak “Siirt” isminin bu isimden geldiğini söylemek mümkün değildir.

“Siirt” isminin Farsça kökenli olduğunu savunan araştırmacılar da vardır. Bu ismin Farsçadan geldiğini ileri süren görüşe göre; Siirt Şehrinin kurulduğu alanda “Rasinnebah”, “Biraffa” ve “Mevbuk” adında üç tepe yer almaktadır. Şehir bu üç tepenin bulunduğu alana kurulduğu için “üç tepe, üç tepelik” anlamına gelen Farsça “sê-hırt” Şeklinde adlandırılmıŐ, bu isim zamanla değişerek “Siirt” Şeklini almıştır (Tuncel 2007:27; Özgen-Karadoğan 2009:63). Siirt Şehri söz konusu tepelerin bulunduğu alana kurulduğu için taraftar bulan bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Zira, “se” kelimesi Farsçada “3” rakamını karŐılar fakat “hırt” kelimesi, “tepe” kelimesini karŐılamaz. “Siirt” isminin Farsça kökenli olduğunu savunan bazı araştırmacılar ise, bu ismin “sê’ard” ifadesinden geldiğini iddia eder. Bu ifadede yer alan “عرض” kelimesi Arapça bir kelime olup “yer, yeryüzü, kara parçası” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “Sê-hırt” ifadesi gibi “sê’ard” ifadesi de “üç tepe” anlamını karŐılamaz. Kaldı ki söz konusu ifadeler “üç tepe” anlamına gelse bile “Siirt” isminin “sê-hırt” ya da “sê’ard” Şeklindeki kelime gruplarından geldiğini fonetik, morfolojik ve semantik açıdan ispatlamak gerekir. Bu ispat da bilimsel olarak mümkün görünmediğinden fonetik yakınlıktan yola çıkarak Halk etimolojisinin yakıŐtırma yöntemiyle ile ortaya atılan bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır.

“Siirt” isminin kökenine dair ileri sürülen görüŐlerden biri de bu ismin Arapça kökenli olduğudur. Hem “ayın” sesini ihtiva etmesi hem de Şehrin sakinlerinin bir kısmının Arap kökenli olması, bu görüŐün çok taraftar bulmasına sebep olmuştur. Ancak Arap kaynaklarında “سعد (Si’ird)” Şeklinde geçen bu ismin daha kolay telaffuz için başına “elif” getirilerek “اسعد (İs’ird)” ya da “اسعد (Us’ird)” Şeklinde kullanılması ve bu kelimenin öz anlamıyla Arapça sözlüklerde yer almaması, söz konusu kelimenin Arapça kökenli olma ihtimalini zayıflatmakta, alıntı bir kelime olma ihtimalini güçlendirmektedir.

“Siirt” isminin kökenine dair ileri sürülen bir başka görüşe göre bu isim, Süryanice kökenlidir. Söz konusu görüşe göre bu isim eski Süryanice metinlerde “Se’êrd⁴” olarak geçer (Özgen-Karadoğan 2009:63). “Siirt” isminin 1800’lü yılların sonuna kadar çeşitli kaynaklarda Süryanice telaffuz Şekli olan “Se’êrt~Se’êrd⁵” Şeklinde yer alması, bu ismin Süryanice kökenli olduğuna delil olarak gösterilir (Şer 2010:1). Bugüne kadar çeşitli kaynaklarda söylem olarak yer almasına rağmen bu görüŐü ispatlayacak herhangi bir giriŐimde bulunulmamıŐtır. Etimoloji söylemden ziyade kanıt ve ispata dayalı bir bilim dalı olduğu için sadece söylemle değil, fonetik, morfolojik ve semantik kanıtlarla sonuca ulaŐır. Bu sebeple söz konusu görüş bugüne kadar ispata muhtaç bir görüş olarak kalmıştır.

“Siirt” isminin Türkçe kökenli olduğunu ileri süren araştırmacılar da vardır. Bunların bir kısmına göre Siirt Şehri, “Rasinnebah”, “Biraffa” ve “Mevbuk” tepelerinin sırtlarına kurulduğu için “Sırt” olarak adlandırılmıŐ ve bu kelime zamanla değişerek “Siirt” Şeklini almıştır (Aytar 2013:1). Diğerlerine göre ise, bir zamanlar bağlı bahçeli çok güzel bir Şehir olduğu için halk, bu Şehre “mesire yeri” anlamına gelen “seyir” veya “seyret” demiŐ ve bu kelimeler zamanla değişerek yerini “Siirt” kelimesine bırakmıştır (Falay-Uymaz 2007:159). Türkçede “sırt” ya da “seyir~seyret” kelimesinin “Siirt” Şeklini alması, fonetik, morfolojik ve semantik olarak mümkün değildir. Bilimsel açıklamadan ziyade “hikâye uydurma” niteliği taşıyan bu görüŐlere dayanarak “Siirt” isminin Türkçe kökenli olduğunu iddia etmek temelsiz bir iddiadan öteye geçmez. Dolayısıyla Halk Etimolojisinin “hikâye uydurma” ve “yakıŐtırma” yöntemleri kullanılarak ortaya atılmış bu iddialar gerçekten çok uzaktır.

⁴ Bu telaffuz, söz konusu eserde bu Şekilde geçmektedir.

⁵ Bu telaffuzlar, söz konusu eserde bu Şekilde geçmektedir.

Evliya Çelebi, “Seyahatname” adlı eserinde Siirt şehrinin adının “Dar-ı Said” olduğunu belirtir. Kaynağını Evliya Çelebi’nin “Seyahatname” adlı eserinden alan bu görüşe göre “Siirt” ismi, “Dar-ı Said”den gelmektedir (Akt. Falay-Uymaz 2007:159). Kaynağı tam olarak bilinmemekle beraber Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi dışında bazı Arap kaynaklarında da “Siirt” şehri, “Dar-ı Said” olarak geçer (Kılıççioğlu 1992:6). Buradan hareketle -çok zayıf bir ihtimal de olsa- Siirt şehri bir dönem “Dar-ı Said” olarak anılmış denilebilir ancak “Siirt” isminin “Dar-ı Said” isminden geldiğinin bilimsel etimolojik izahı mümkün değildir.

3. “Siirt” İsminin Kökeni ve Anlamı

“Siirt” ismi, tarih boyunca çok sık olmasa da çeşitli vesilelerle yazılı kaynaklarda yer almıştır. Söz gelimi, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Muhammed b. el-Ûşânî el-İs’irdî, el yazması “Dîvân”ında yazar kendisini “الإسعدري” (el-İs’irdî) olarak kaydetmiştir. Ebu Luis Ma’luf’un “El-Müncid fi l’lâm” adlı eserinde “Siirt” isminin yazımının “سعرت (Si’irt)” veya “إسعد (İs’ird)” şeklinde olduğu belirtildikten sonra “*Van Gölü’nün cenub tarafında, mensucat ve silah yapımı alanında meşhur bir vilayet*” olarak tanımlanmıştır. Şemseddin Sami’nin “Kamusu’l-Alâm” adlı eserinde “Siirt” ismi “سعد (Si’ird)” şeklinde yazılmış ve “*Bitlis’in 50 km cenub garbisinde bir sancak merkezi*” şeklinde tanımlanmıştır.

“Siirt” ismi, Batı kaynaklarında da kendisine yer bulmuştur. Söz gelimi, J. Payne Smith sözlüğünde

سَعْرَتُ place-name col. 2692. Add: Séert, near Arzun, Chast. 14. 12.

şeklinde yer alan “Siirt” maddesi, *Séert* (سَعْرَتُ) şeklinde madde başı yapılmış ve “*Erzen yakınında bir yerleşim birimi*” şeklinde tanımlanmıştır.

Çok sık olmasa da Siirt ismi Süryani kaynaklarında da yer almaktadır. Söz gelimi, Antakya ve Tüm Doğu Süryani Kilisesi Patriği Moran Mor Ignatius I. Efrem Barsavm’ın (ö.1957) Arapça kaleme aldığı ve Mardin Metropoliti Mor Filüksinos Hanna Dolabani’nin (ö.1969) Süryaniceye tercüme ettiği eserde “Siirt” isminin Süryanice yazımı gösterilmiş, terim anlamı açıklanmış ve etrafında oluşan deyim yardımıyla sözlük anlamı da verilmiştir:

هَذَا: سَعْرَتُ بِي. وَحَا مَعْنَى وَحَا مَعْنَى (هَذَا مَعْنَى لَأَو. وَحَا مَعْنَى)

“*S’êrt⁶*”: *Bitlis’in güneyinde yer alan bir şehir (Süryanicede “Atro da-Mbadre”⁷ olarak adlandırılmaktadır.)*⁸ şeklinde yer almaktadır (Ignatius 1967:647). Bu maddede “Siirt” isminin Süryanice yazımı “سَعْرَتُ (Si’irt)” şeklinde gösterilmiş⁹, yapılan açıklamada terim anlamı “*Bitlis’in güneyinde yer alan bir şehir*” şeklinde açıklanmış ve parantez içerisinde öz anlamının etrafında oluşan deyim vasıtasıyla bu ismin sözlük anlamıyla ilgili bilgi verilmiştir. Bu bilgiler “Siirt isminin etimolojisi için çok büyük önem arz eder.

“Siirt” isminin geçtiği yazılı kaynaklara genel olarak bakıldığında bu ismin İslami kaynaklarda “Se’êrd, S’êrd, Se’êrt, Si’ird, İs’ird, Us’ird”; Batı kaynaklarında “S’red, S’erd, S’ert, Sêrt, Seêrt, Siret, Sı’ird, Si’ird”; Osmanlı tahrir kayıtlarında ise “Si’ird, İs’ird, Us’ird” gibi çok değişik şekillerde yazıya geçirildiği görülür. Söz konusu şekiller dikkatle incelendiğinde bu farklılıkların dört temel sebepten kaynaklandığı görülür.

1. “Siirt” isminde bulunan gırtlak ünsüzü Süryani ve Arap alfabelerinde farklı şekillerle gösterilir. Süryani alfabesinde /س/ şeklindeki harf ile temsil edilen bu ünsüz, Arap alfabesinde /ع/ şeklindedir. Söz konusu harfler muadil olmasına rağmen farklı dillerde farklı şekillerle ifade edildiğinden şekli karışıklığa sebep olmuştur.

2. Süryani ve Arap alfabelerinde farklı şekillerle gösterilen söz konusu gırtlak ünsüzü, sadece bu alfabelerde değil, Latin alfabesinde de farklı şekillerle ifade edilir. Söz konusu gırtlak ünsüzü, Süryani alfabesinde /س/ şeklinde olup Latin alfabesine /s/ şeklinde transkribe edilirken bu harfin Arap alfabesindeki muadili /ع/ şeklindedir ve Latin alfabesine /e/ şeklinde transkribe edilir. Farklı şekillere sahip söz konusu muadil harfler farklı şekillerle Latin alfabesine transkribe edildiğinden şekli karışıklığa sebep olmuştur.

3. Süryanice yazımı “سَعْرَتُ” şeklinde olan “Siirt” ismi, ünlüleri gösteren hareketler dikkate alınarak “Si’irt” şeklinde okunur. Ancak bu isim Latin alfabesiyle ifade edilirken Süryanicede ünlüleri gösteren hareketler yerine genellikle

⁶ Burada harf çevrimi esas alınmıştır. Harf çevrimi(transliterasyon) “S’êrt” şeklinde olan bu kelimenin yazı çevrimi(transkripsiyon) “Si’irt” şeklindedir.

⁷ Süryanicede “Atro da-Mbadre” ifadesi “(mücbir sebeplerle) dağılmışların, savrulmuşların, etrafa saçılmışların yurdu” anlamını ifade etmektedir.

⁸ Süryanice metinlerin tercüme edilmesinde Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi Mihayel AKYÜZ’den destek alınmıştır.

⁹ “S’êrt” şekli, Süryanice “سَعْرَتُ” şeklinin Latin alfabesine transliterasyon şeklidir. Bu şeklin transkripsiyonu “Si’êrt” şeklinde olup ünlüleri gösteren hareketler dikkate alınarak telaffuzu “Si’irt” şeklindedir.

müelliflerin telaffuz şekilleri esas alındığından “Se‘êrt, S‘ert, Sêrt, Seêrt, Siret, Se‘êrd, S‘êrd, S‘red, S‘erd,” gibi çok değişik şekillerde yazıya geçirilmiştir. Bu durum, şekli karışıklığa sebep olmuştur.

4. Süryanicede "ܣܝܪܬܐ (Si‘irt)” şeklinde yazılan “Siirt” ismi, Batılı müsteşrikler tarafından genellikle Latince transkripte göre “Se‘êrt~Se‘êrd” şeklinde; bazen de Süryanicede ünlüleri gösteren hareketler dikkate alınmadan “S‘êrt~S‘êrd” şeklinde yazıya geçirilmiştir. Bu durum yazılı kaynaklarda şekli karışıklığa sebep olmuştur.

Süryanice yazımı "ܣܝܪܬܐ" şeklinde olan ve Süryani alfabesi esas alındığında “Si‘êrt~S‘êrt” şeklinde; Arap alfabesi esas alındığında “Si‘irt” şeklinde Latin alfabesine transkribe edilen “Siirt” isminin her iki dilde de okunuşu “Si‘irt” şeklindedir. Esas okunuş şekli “Si‘irt” şeklinde olan bu isim, Arapçada genellikle “Si‘ird” şeklinde telaffuz edilmiştir. Görüldüğü üzere bu isim sırasıyla /s/, /i/, /‘ê/[-/‘/(ayın)], /r/, /t/ harflerini ihtiva etmektedir. “Siirt” isminin bir gırtlak ünsüzü [‘/(ع)~ /‘ê/(/ܣ/)]nü ihtiva etmesi, bu ismin Sami dillerinden geldiğine işaret eder. Arapça, Aramice, Süryanice ve İbranice gibi Sami dilleri günümüzde birbirinden az çok farklı alfabe ve yazı sistemleri kullansa da aynı dil ailesine mensup olduklarından bu dillerde kullanılan alfabeler genellikle muadil harflerden oluşur. Dolayısıyla farklı şekillerle gösterilse de Sami dillerine özgü bir harf olan /ع/ ünsüzünü ihtiva eden “Siirt” isminin oluştuğu harfler dikkate alındığında aksi ispat edilmedikçe bu ismin Sami dillerinden geldiği söylenebilir. Kuruluşundan bu yana Siirt şehrinin sakinlerine bakıldığında ise bu ismin Sami dillerinden Süryanice ve Arapçadan gelmiş olma ihtimali ağır basar. Zira şehrin kadim sakinleri olan bu iki halkın kullandığı alfabede söz konusu gırtlak ünsüzü (Süryani alfabesinde /ܣ/, Arap alfabesinde /ع/ şeklinde gösterilir.) mevcuttur ve sıkça kullanılır. Arap kaynaklarında “ܣܝܪܬܐ (Si‘ird)” şeklinde geçen bu ismin daha kolay telaffuz için başına “elif” getirilerek “ܐܣܝܪܬܐ (Îs‘ird)” ya da “ܘܣܝܪܬܐ (Us‘ird)” şeklinde kullanılması ve bu kelimenin sözlük anlamıyla Arapça sözlüklerde yer almaması, söz konusu ismin Arapça kökenli olma ihtimalini zayıflatmakta, alıntı bir kelime olma ihtimalini ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte Süryanilerin Araplardan çok önceleri Siirt’te yaşadığı göz önüne alındığında “Siirt” isminin Süryanice kökenli olma olasılığı artar. Ayrıca Süryani kaynaklarında “Siirt” isminin “(mücbir sebeplerle) dağılmışların, savrulmuşların, ortaya saçılmışların yurdu” anlamına gelen “Aṭro da-Mbadre” şeklindeki bir deyimle anılması, bu kelimenin Süryanice kökenli olduğuna işaret eder. Deyim hüviyeti kazanan ifadelerin uzun zaman kullanıldıktan kalıplaşarak deyimleştiği dikkate alınırsa bu ismin Süryanicede bilinenden çok daha eski bir geçmişe sahip olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Süryanice, Hami Sami (Afro- Asyatik) dil ailesinin bir alt dalı olan Sami dil ailesine mensup bir dildir. 22 ünsüz harften oluşan Süryani alfabesi ile yazılır. Milattan önceki yıllardan itibaren yazılı kaynaklara sahip Sami alfabelerinden biri olan Süryani alfabesi, Arami, Fenike, İbrani ve Arap alfabesi ile ilintilidir. Arap alfabesi gibi sağdan sola yazılan bir yazı sistemi olan Süryani alfabesinde yine Arap alfabesindeki gibi bazı harfler kelime içinde kendisinden sonra gelen harfle bitişik, bazıları ise ayrı yazılır. Ünlü harfler, Arapçada olduğu gibi okuyan tarafından tamamlanır veya doğru okunuşlarını gösteren hareketlerle ifade edilir. Ünlüleri gösteren hareketler harflerin üzerine ya da altına konan noktalama işaretlerinden oluşur. Ayrıca Arap alfabesinde olduğu gibi üç ünsüz harf, ünsüz özelliğinin yanı sıra ünlü harfleri de ifade etme özelliğine sahiptir¹⁰.

“Siirt” ismi, Süryanicede "ܣܝܪܬܐ (Si‘irt)” şeklinde yazılır ve genellikle “ܣܝܪܬܐ (Si‘irt)”, bazen de “ܣܝܪܬܐ Si‘ird)” şeklinde telaffuz edilir. Bu bilgiler ışığında Süryanicede “Siirt” ismini oluşturan harfler ve Arapça muadilleri şu şekilde gösterilebilir.

1. Semkaṭ (Süryanice: ܣܝܪܬܐ) Süryani alfabesindeki /ܣ/ ünsüzü, Arap alfabesindeki /س/ ünsüzünün muadili olup /s/ şeklinde Latin alfabesine transkribe edilmektedir.
2. ‘Ê (Süryanice: ܝܪܬܐ) Süryani alfabesindeki /ܝ/ ünsüzü, Arap alfabesindeki /ع/ ünsüzünün muadili olup /‘ê/ şeklinde Latin alfabesine transkribe edilmektedir.
3. Rēš* (Süryanice: ܪܝܫܐ) Süryani alfabesindeki /ܪ/ ünsüzü, Arap alfabesindeki /ر/ ünsüzünün muadili olup /r/ şeklinde Latin alfabesine transkribe edilmektedir.
4. Taw* (Süryanice: ܬܘܘܐ) Süryani alfabesindeki /ܬ/ ünsüzü, Arap alfabesindeki /ت/ ünsüzünün muadili olup /t/ şeklinde Latin alfabesine transkribe edilmektedir.
5. (Süryanice: ܟܣܪܐ, Hbāšā), Arap alfabesinde “kesre” hareketine denk gelmekte ve /i/ (ünlü harflerin yanında /e/) şeklinde Latin alfabesine transkribe edilmektedir.

Yukarıdaki harf denklikleri göz önüne alındığında “Siirt” isminin aynı dil ailesine mensup Süryanice ve Arapçada muadil harflerden oluştuğu açıkça görülür.

¹⁰ Esasen bir gırtlak ünsüzünü temsil eden Alef (ܐ), kelimenin başında ya da sonunda yer aldığı zamanda aynı zamanda /a/ ve /â/ seslerini; esasen /v/ ünsüzünü temsil eden Vav harfi(ܘ), aynı zamanda /o/ ve /u/ seslerini; esasen /y/ ünsüzünü temsil eden Yud harfi(ܝ), aynı zamanda /i/ ve /e/ seslerini ifade edebilir.

Süryanicede “Atrö da-Mbadre” ifadesi, “(mücbir sebeplerle) dağılmışların, savrulmuşların, etrafa saçılmışların yurdu” anlamına gelir. “Si’irt” isminin Arapça kaynaklardan çok daha eski dönemlere ait Süryanice kaynaklarda yer alması ve Süryanilerin bu şehri “dağılmışların, savrulmuşların, etrafa saçılmışların yurdu” anlamına gelen “Atrö da-Mbadre” ifadesi ile anması, bir yandan bu ismin Süryanice kökenli olduğunu desteklerken diğer yandan “Siirt” kelimesinin sözlük anlamı ile ilgili bilgi içermektedir. Siirt’in tarihine bakıldığında da söz konusu deyimle ifade edilen anlamın “Siirt” isminin sözlük anlamını yansıttığı görülür. El Cezire topraklarını Anadolu’ya bağlayan kavşakta bulunan Siirt, tarihi boyunca güç sahiplerinin mücadele alanı olmuş ve şehir halkı bu mücadelelerden büyük darbeler almıştır. Kurulduğu yıllardan itibaren birçok kez yakılıp yıkılan şehir, yazılı kaynaklarla takip edilebilen dönemde de bu akıbetten kurtulamamıştır. Nitekim 628/1231 yılında 1500 kişilik kuvvetle Siirt’e giren Moğollar teslim olmaları durumunda kimseye dokunmayacaklarına dair söz vermelerine rağmen şehri ele geçirdikten sonra eşine az rastlanır bir katliama imza atıp iki bine yakın kişiyi kılıçtan geçirmiştir (Akt. Azimli 2007:131). Siirt halkından kaçıp saklanabilen çok küçük bir grubun dışında hiç kimse şehri yağmalayıp yakan Moğollardan kurtulamamıştır (Paydaş 2007:137). Moğolların Siirt ve çevresinde yaptıkları yağma ve yıkım bununla kalmamıştır. 1258 yılında Bağdat’ı ele geçiren Hülagu, Abbasi oğullarının halifeliğine son verdikten sonra Erbil üzerinden Urmiye’ye gitmiş, oğlu Yeşmut komutasındaki kuvvet ise, Dicle boyunca yağmalamalar yaparak kuzeye doğru ilerleyerek Siirt’e gelmiş, Siirt Emiri Lulu buna direnmişse de Yeşmut aldatici bazı sözlerle onu kandırarak Siirt’i ele geçirip bin beş yüzden fazla kişiyi katletmiştir (Paydaş 2007:137).

Müslümanlar gelmeden önce çoğunluğu Süryani Hristiyanlardan oluşan Siirt sakinleri, kervanların önünü kesip mallarını yağmalamaya ve yolculara zarar vermeye başlayınca dönemin Emevi Halifesi Ömer bin Abdulaziz durumdan haberdar olmuş ve bölgeye bir elçi göndererek söz konusu Hristiyanlardan yol kesmek suretiyle yağmadan vaz geçmelerini ve cizye ödemelerini istemiştir. Siirt sakinleri bu talepleri kabul etmeyince Ömer bin Abdulaziz, bölgeye Süleymân bin Yahyâ bin Abdullâh bin Hâni bin Mes’ûd eş-Şeybânî komutanlığında bir miktar asker sevk ederek Siirt’i ele geçirmiştir. Şehir ele geçirilirken büyük bir direnişle karşılaşan Emevi ordusu, başta şehrin yöneticileri olmak üzere karşı koyanları kılıçtan geçirip daha önce Moğollar tarafından iki defa yakılıp yıkılan şehri üçüncü defa yerle bir etmiştir. Bu arada Arap Şeybânî kabilesinden bir grup Müslüman Arap Siirt’e gelip Sûku’l-‘Ayn bölgesine yerleşerek burada yaşamaya başlamıştır (Baluken 2016:30-31). Aradan bir süre geçtikten sonra şehirden kaçan gayrimüslimler de şehre dönünce şehir tekrar eski bayındır haline dönmüştür.

Tarihi boyunca birçok kez yağmalanıp yıkılan Siirt şehri, isminin sözlük anlamını yansıtan “(mücbir sebeplerle) dağılmışların, savrulmuşların, ortaya saçılmışların yurdu” anlamına gelen “Atrö da-Mbadre” deyiimiyle anılmaya başlanmıştır. Nitekim Eyyübî devlet adamı, fakih ve tarihçi İbn Şeddâd da iki defa yıkıldığı ve üç defa yeniden inşa edildiği için bu şehre “Siirt” adı verildiğini belirtir (Akt. Azimli 2007:127). Hem İbn Şeddâd’ın bu tespiti, hem Antakya ve Tüm Doğu Süryani Kilisesi Patriği Moran Mor Ignatius I. Efremler’in (ö.1957) Arapça kaleme aldığı ve Mardin Metropoliti Mor Filüksinos Hanna Dolabani’nin (ö.1969) Süryaniceye tercüme ettiği sözlükte yer alan “Siirt” maddesindeki bilgiler hem de Siirt şehrinin tarihî geçmişi, “Siirt” isminin sözlük anlamının “(mücbir sebeplerle) dağılmışların, savrulmuşların, ortaya saçılmışların yurdu” olduğunu teyit eder (Ignatius 1967:647).

SONUÇ

Ülkemizdeki birçok yerleşim birimi ismi gibi “Siirt” isminin de kökeni ve anlamı ile ilgili bugüne kadar birçok görüş ortaya atılmış ve bu görüşler doğrultusunda farklı kökenlere dayandırılan bu ismin birbirinden çok farklı anlamlara geldiği ileri sürülmüştür. Ancak halk etimolojisi kapsamında ortaya atılan bu görüşlerin çoğu bilimsel veriler yerine bilimsel izahı mümkün olmayan birtakım benzerliklere dayandırıldığı için kabul görmemiştir. Bu çalışma kapsamında “Siirt” isminin kökeni ve anlamı yeniden ele alınarak enine boyuna tartışılmış ve yazılı kaynaklar bağlamında en ince ayrıntısına kadar incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler ve bu ismi oluşturan harflerin özelliklerinden elde edilen bilimsel veriler ışığında birtakım sonuçlara varılmıştır:

4.1. Çeşitli kaynaklarda “Siirt” isminin kaynağı olarak gösterilen “Seriri”, “Keert”, “Tigranokerta”, “Sê-hırt”, “Sê’ard”, “sırt”, “seyir~seyret”, “Dar-ı Said” gibi isimlerin “Siirt” ismiyle etimolojik herhangi bir ilintisi bulunmamaktadır. Bu isimlerden “Seriri”, “Keert”, “Tigranokerta” gibi isimler, değişik kavimler tarafından Siirt şehrine verilmiş isimlerden oluşurken “Sê-hırt”, “Sê’ard”, “sırt”, “seyir~seyret” ve “Dar-ı Said” gibi isimler ise ses benzerliklerinden dolayı “Siirt” isminin kaynağı olarak uydurulmuş isimlerden oluşmaktadır.

4.2. “Siirt” ismi; içerisinde bulunan gırtlak ünsüzünün Süryani ve Arap alfabelerinde farklı şekillerle gösterilmesi, bu şekillerin Latin alfabesinde de farklı şekillerle temsil edilmesi ve ünlüleri gösteren harekeler dikkate alınmadan müelliflerin telaffuz şekillerine yazıya geçirilmesi gibi sebeplerle yazılı kaynaklarda çok değişik şekillerde yer almıştır. Şekilî karışıklığa yol açan bu durum, söz konusu ismin İslami kaynaklarda “Se’êrd, S’êrd, Se’êrt, Si’ird, İs’ird, Us’ird”; Batı kaynaklarında “S’red, S’erd, S’ert, Sêrt, Seêrt, Siret, Sı’ird, Si’ird”; Osmanlı tahrir kayıtlarında “Si’ird, İs’ird, Us’ird” gibi çok değişik şekillerde yazıya geçirilmesine sebep olmuştur.

4.3. Adı olduğu şehrin tarihî geçmişi, tarihî yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler, içerdiği harflerin nitelikleri, “Siirt” isminin Sami dillerinden Süryanicede “(mücbir sebeplerle) dağılmışların, savrulmuşların, ortaya saçılmışların yurdu” anlamına gelen “ܣܝܪܬ (Si‘irt)” kelimesinden geldiğini göstermektedir.

4.4. “Siirt” ismi, Süryanicede “ܣܝܪܬ (Si‘irt)” şeklinde yazılır ve genellikle “ܣܝܪܬ (Si‘irt)”, bazen de “ܣܝܪܬܐ (Si‘ird)” şeklinde telaffuz edilir. Sözlük anlamı, “(mücbir sebeplerle) dağılmışların, savrulmuşların, etrafa saçılmışların yurdu”; terim anlamı, “Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan bir il” şeklindedir.

4.5. Süryanicede “ܣܝܪܬ (Si‘irt)” şeklinde yazılan ve genellikle “ܣܝܪܬ (Si‘irt)” bazen de “ܣܝܪܬܐ (Si‘ird)” şeklinde telaffuz edilen bu isim, Arapçaya “سعدرد (Si‘ird)” şeklinde geçmiş ve bazen telaffuz kolaylığı için başına getirilerek “إسعدرد إسعدرد (İs‘ird~Us‘ird)” şeklinde kullanılmıştır.

4.6. Süryanice yazımı “ܣܝܪܬ” şeklinde olan ve Süryani alfabesi esas alındığında “Si‘êrt~S‘êrt” şeklinde; Arap alfabesi esas alındığında “Si‘irt” şeklinde Latin alfabesine transkribe edilen “Siirt” isminin her iki dilde de esas okunuşu “Si‘irt” şeklindedir. Esas okunuşu “Si‘irt” şeklinde olan bu isim, Süryanicede bazen, Arapçada ise genellikle “Si‘ird” şeklinde telaffuz edilmiştir.

4.7. Gırtlak ünsüzü olan /ع/ harfinin bulunmadığı dillerden Kürtçeye “Sêrt~Siêrt” şeklinde geçen bu isim, Türkçeye “Siirt” şeklinde geçerek bugünkü nihai şeklini almıştır.

4.8. Uzun süren tarihî gelişim süreci ve çeşitli dillerdeki etimolojik yolculuğu göz önüne alınırsa “Siirt” isminin tarihî gelişim sürecinde pek fazla değişikliğe uğramadan günümüze kadar geldiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Ahmet (2016) *Göç ve Modernleşme Bağlamında Siirt’te Değişen Kent Kimliği*, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(2), s.79-100.

ALKAN, Adnan (2017) “*Siirt İlinin Eski Köy Adları Üzerine Coğrafi Bir İnceleme*”,

ALKAN, Adnan (2017) “*Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı*”, Doğu Coğrafya Dergisi, Ocak 2017, Sayı: 37, s.53-82.

ALKAN, Adnan (2017) *Siirt İlinin Eski Köy Adları Üzerine Coğrafi Bir İnceleme*, Türk Coğrafya Dergisi(68), s.63-76.

ATALAY, Ömer (1946) *Siirt Tarihi*, Çeltut Matbaası, İstanbul.

AYTAR, Kadir (2013) *Said Nursi ve Siirt*, Merak Yayınları, Ankara.

AZİMLİ, Mehmet (2007) ‘*İlk Fethinden Osmanlı’ya Siirt’in Siyasi Tarihi*’, Uluslararası Siirt Sempozyumu, İzmir 2007, s.127-132.

BABAOĞLU, Resul; ÇELİK, Abdurrezzak (2018) “*Cumhuriyet İdaresine Geçiş Sürecinde Siirt’te Demografik Göstergeler*”, Tarih Okulu Dergisi, Sayı: 34, Yıl: 11, Haziran 2018, s. 529-563.

BALUKEN, Yusuf (2016) *Hasankeyf Eyyübîleri (630-866/1232-1462)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

BULAK, Şahap (2016) “*Azerbaycan İsmi Kökeni ve Anlamı*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt:9 Sayı:43 Nisan 2016, s.54-60.

DEMİR, Şerif (2016) “*Cumhuriyet Döneminde Siirt*” Düzey Kitap, İstanbul.

Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Muhammed b. el-Ûşânî el-İs‘îrdî. *Dîvân*, Ramazan 777 [Ocak-Şubat 1376].

El-Yesûî, Ebu Luis Ma’luf. el-Müncid fi İ’lâm. *Beyrut: Dâru’l-Meşrik*, 2003.

FALAY, Nihat- UYMAZ Feride Berna (2007) “*Siirt’in 19.yy Sonlarındaki Sosyo-Ekonomik Yapısı*”, Uluslararası Siirt Sempozyumu, İzmir 2007, s.153-160.

<https://siirt.tarimorman.gov.tr/menu/Cografı-Yapısı> E.T:09.05.2023.

<https://www.nufusu.com/il/siirt-nufusu> E.T. 17.05.2023.

IGNATIUS I. Efrem Barsavm (1967) *Ktobo d-Berule Bdire d’al Mardut Yulfone Suryoye Hdire*, (Süryanice Tercüme: Filüksinos Hanna Dolabani), Qamışli.

KILIÇÇIOĞLU, Cumhur (1992) *Her Yönüyle Siirt*, Kadioğlu Matbaası, Ankara.

ÖZGEN Nurettin- KARADOĞAN Sabri (2007) “*Siirt Çevresinin Genel Jeomorfolojik ve Paleocoğrafik Evrimi*”, Uluslararası Siirt Sempozyumu, İzmir 2007, s.641-657.

ÖZGEN Nurettin- KARADOĞAN Sabri (2009) “*Siirt Kentinin Kuruluşu ve Gelişimi*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C (19) 2, s. 61-81.

ÖZGEN, Nurettin (2002) *Kuruluş Yeri Bakımından Siirt Şehri ve Yakın Çevresinin Doğal Ortam Özellikleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

PAYDAŞ, Kazım (2007) “*Selçuklular Döneminden Safeviler’e Ortaçağda Siirt*” Uluslararası Siirt Sempozyumu, İzmir 2007, s.134-140.

SAĞLAMTİMUR, Halil (2007) “*Arkeolojik Veriler Işığında Siirt ve Çevresi*” Uluslararası Siirt Sempozyumu, İzmir 2007, s.73-85.

SEÇKİN, Bekir Sami (2005) *Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi*, İstanbul Siirtliler Derneği, İstanbul.

SERTKAYA, Osman Fikri (2018) “*Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları*”, Akçağ Yayınları, Ankara.

SMİTH, J. Payne (Mrs. Margoliouth), *Supplement to the Thesaurus Syriacus of R. Payne Smith* (Oxford: The Clarendon Press, 1927).

STACHOWSKİ, Marek (2011) *Etimoloji*, TKAE Yayınları, Ankara.

Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Alâm*. İstanbul: Mahran Matbaası, 1306, 4/2573.

ŞER, Adday (2010) *Siirt Vakayinamesi* (Çev. Celal KABADAYI) Yaba Yayınları, İstanbul.

TUNCEL, Metin (2007) “*Geçmişten Günümüze Siirt Şehri*” Uluslararası Siirt Sempozyumu, İzmir 2007, s.27-30.

TUNCEL, Metin, “*Siirt*”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVII, s.173-175.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit- BORAN, Ali (2007) “*Ortaçağdan Günümüze Siirt'teki Kültür Varlıklarının Durumu*”, Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri, İzmir 2007, s.542-581.